

Михајло Фејса
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

UDK 811.163.41:811.161.2
(497.11)
Оригиналан научни рад

УТИЦАЈ СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА РУСИНСКИ ЈЕЗИК^{1*}

Русински језик и српски језик се на овим просторима налазе у директном контакту. Руски Крстур, Куцура, Врбас, Нови Сад, Турђево, Кула, Шид и Сремска Митровица представљају само неке од средина у којима долази до русинско-српског контакта, па и русинско-српског билингвизма. У раду се разматра утицај српског језика на русински. Реч је о утицају језика великог народа на језик малобројне националне заједнице, која данас броји 15.000 припадника у Србији. Почев од средине 18. века тај је утицај, иако различитог интензитета, непрекидан. Корпус истраживања представљају писмени састави, које су студенти Одсека за русинистику писали у току школске 2013/2014. године. Аутор у раду анализира грешке на свим нивоима језичке анализе и систематизује исте, указујући при том на места која су у систему русинског језика најподложнија утицају српског језика.

Кључне речи: русински језик, српски језик, језици у контакту, србизми, Русини у Србији, русинска национална заједница, писмени састав

1. УВОД

1.1. Вековима су Русини живели у границама Мађарског краљевства. Живели су у североисточним мађарским жупанијама, тачније у Земплину, Шаришу, Абауј-Торни, Боршоду, Саболчу, Ужу, Угочи, Марамарошу и Гемеру. Већина тих жупанија су данас у источној Словачкој, а остале у Мађарској, Украјини и Румунији. После пораза и повлачења Отоманске империје из Бачке, Срема и Баната 1699. године, аустроугарским је властима било потребно више становништва на југу своје државе па су подстицале колонизацију Немаца, Мађара, Словака и других, као и Русина (Gavrilović, 1977: 153).

До присељења Русина у Бачку средином 18. века, када су се Русини из горњих крајева тадашње Аустро-Угарске (углавном из жупанија Земплин и Шариш у данашњој Словачкој) преселили у јужне (у Руски Крстур 1751, у Куцуру 1763), утицај на русински језик имали су мађарски и немачки језик. Утицај та два језика је настављен и у Бачкој. Интензитет утицаја мађарског

---

¹ fejsam@gmail.com

* Рад је настао као резултат пројеката 187002 и 187017, које финансира Министарство науке Републике Србије.

језика је, у међувремену, ослабио распадом Аустро-Угарске монархије 1918 (Бенчик, 2014), а немачког после Другог светског рата 1945 (Медеси, 2014). До краја Првог светског рата сви Русини су живели у оквирима једне државе, а после распада Хабзбуршке монархије неколико огранака русинског народа били су на одређени начин одсечени. Русини у Бачкој били су приморани да нађу свој властити пут (Фејса, 2010: 14). Данас су Русини Републике Србије / Аутономне Покрајине Војводине службено признати као посебна национална мањина са својим сопственим књижевним језиком. Република Мађарска, Република Пољска и Република Словачка су такође признале Русине као посебну мањину. Томе се одупире још само Република Украјина (исто: 49).

С обзиром да се средином 20. века русински језик развијао одвојено од свог карпатског корена, он је «почео да губи ‘животну снагу’ и није више могао да се розвија и обogaђује ‘црпећи снагу’ из основе на којој је настао; зато је почео, с једне стране, да се архаизује, а, с друге стране, да прима многе српске позајмљенице (Рамач, 2006: 169). Тек последње деценије 20. века и првих деценија 21. века ситуација се мења пошто русински језик, односно његова варијанта у Србији, обнавља прекинуте везе са осталим варијантама, кодификованим у Словачкој (Фејса, 2012б: 71), Украјини и Пољској (Магочи, 2004). До тога је дошло јер је средином 20. века у Карпатском ареалу, у земљама тадашњег СССР-а, Коминтерна спровела своје недемократске закључке па је, с једне стране, у преко 200 русинских школа русински језик насилно замењен украјинским језиком а, с друге стране, Русинима је забрањено чак и да се изјашњавају као Русини. Тек након пада Берлинског зида, односно након тзв. Плишане револуције, 1989. године, Русини опет добијају прилику да наставе да развијају своју културу и језик. Тиме је створена могућност да русински језик у Србији, иако одвојен од своје матице, поврати «животну снагу». Данас на русински језик у Србији највећи утицај има управо српски језик, а значајан је и утицај енглеског језика (Фејса, 1990).

Први лингвиста који је објавио научни рад о утицају српског језика на русински језик био је Александар Дуличенко (Дуличенко, 1984). Он је, иначе, русински језик увео у славистику, а овој се тематици враћао у више наврата (Дуличенко, 1995; 2002). Од домаћих русиниста овој тематици пажњу су највише посвећивали Јулијан Рамач (1983; 1996; 2006) и Хелена Међешки (2008; 2013), а у мањој мери и Хавријил Нађ (1983), Никола Кочиш (1998), Михајло Фејса (2010б) и др.

1.2. Закључци о утицају српског језика на русински у овом раду изведени су на основу писмених састава које су студенти Одсека за русинистику писали у току школске 2013/2014. године. С обзиром да русинска национална мањина није велика на Одсек за русинистику је уписан мали број студената – на првој години троје, на другој двоје, на трећој и четвртој троје, док је на мастер студијама петоро. Половина студената је из Руског Крстура, а друга половина из Куцуре, Новог Сада, Врбаса и Ђурђева. Само студенти који

долазе из Руског Крстура и понеки који су уписали одељења на русинском језику у Куцури и Ђурђеву претходно су се школовали на русинском језику, а остали (седморо) на српском језику. С обзиром да студије русинистике већином уписују припаднице женског пола (12 од 16) три четвртине састава су писале студенткиње. Истраживачки корпус чини 110 писмених састава на различите теме. Састави су дуги од 3 до 6 страна.

С обзиром на то да је тема утицај српског језика на русински језик веома широка и да су ту тему фрагментарно и спорадично дотицали и неки русинисти у раду се на то код издвојене грешке, у посебном одељку, редовно и указује. Издвојене грешке, и оне које су у русинистичкој литератури уочене, као и оне које то нису, јављају се скоро код свих студената, без обзира на средину из које потичу или на пол. Пошто је реч о изузетно фреквентним грешкама сматрали смо да нема потребе да за сваку издвојену грешку наводимо информаторе, односно да понављамо имена свих или велике већине студената. Рад у суштини представља пилот истраживање за монографију у припреми.

2. ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ ИЗ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У «Речнику мање разумљивих речи», који је на крају 30. тома *Етнографских записа* (1897) објавио етнограф Володимир Хнаћук, што представља резултат његовог записивања русинског народног стваралаштва крајем 19. века, налази се око 160 србизама. Међу њима се налазе и следећи србизми: *багрена*, *баш*, *барем*, *брига*, *буджак*, *бундава*, *бураги*, *ват*, *врачац*, *вредни*, *важиц*, *тар*, *гране*, *дружтво*, *дерма*, *дутян*, *живина*, *калфа*, *канта*, *капут*, *кобура*, *матарец*, *надница*, *орман*, *патиц ше*, *побунџ*, *потрошиц*, *срета*, *тарговина*, *трошак*, *чамец*, *шегерт*, *шейтац ше* и др. (Рамач, 2002: 539). Ове лексеме српског порекла, несумњиво је, прихваћене су од стране говорника русинског језика током саживота са говорницима српског језика у временском периоду који је трајао скоро век и по.

Хавријил Костелњик је у првој русинској граматици констатовао: „Неке српске речи су се већ толико одомаћиле у нашем говору да их нећемо моћи избацити, ни преиначити ... Такве су нпр. *кедитод*, *якигод*, *па(к)*, *да*, *дабоме*, *дакле(м)*, *баш* ... и друге” (Костелњик, 1975: 247). Очигледно је и кодификатор русинског језика био свестан јаког српског утицаја и чињенице да неки српски елементи морају бити инкорпорирани у русински језик.

Анализирајући чланак Онуфрија Сакача „Какве порезе морамо плаћати од 1. I 1929. године” (странице 92-95) Александар Дуличенко закључује да аутор прекомерно употребљава србизме и пише: „На три стране поменутог чланка пронашли смо 60 маркантних србизама, то јест фактички по 20 србизама на свакој страни: *порезник*, *порез*, *равнотежа*, *уеднене*, *покрајна*, *предратни*, *разрез*, *наплата*, *добиток*, *тециварина*, *разред*, *доходарина*, *имовина*, *пословни*, *промет*, *коморски*, *прирез*, *припадац*, *земљозакупници*,

приход, тарговец, закупнина, влас(т)ник, намет, јутро, ратни, ванредни, напола, доходарински, дотични, земљопоседници, катастарни, ораница, ливада, пашињак, мочвара, односно, податок, валовница, образница, тарговина, примерак, динар, доходок/доходак, срез, бабица, од прилики, даклем, земљарина, установиц, врт, виноград, трстика, шума, просечно, пописник, порезовник, право. Ако узмемо у обзир да се многи србизми понављају и до 5-10 пута у том чланку, онда произилази да се просечно на једној страни текста нађу 100 и више србизама!“ (Дуличенко, 1995: 96-97). У целом *Русинском календару за 1929. годину*, на 115 страна, Дуличенко је забележио (не рачунајући понављања) више од 500 србизама (исто, 102-106; Рамач: 2002: 558).

Док је Костељник допуштао и „ослањање“ на српски језик, Мафтеј Винај, Михајло Ковач (као и неки други интелектуалци тог доба) предлагали су ослањање само на украјински језик. У пракси су, међутим, и они, и сви други русински аутори, користили и србизме, не због непринципијелности, него зато што су србизми, као што смо већ видели, били толико раширени у русинском језику да је просто било немогуће не користити их (Рамач: 2006: 198). У вези с тим Мафтеј Винај је поводом десетогодишњице Русинског народног просветног друштва (*Руски новине*, 1929/238, 3) писао следеће: „Много пута човек жели нешто да каже – и узима из српско-хрватског језика, јер, каже, то је већ слично нашем. Да ли је потребно да наш говор искваре туђим говором, када имамо богат и пребогат русински књижевни говор [тј. украјински језик]? ... Јасно је, дакле, да треба све речи, које немамо, или нису довољно савршене, узимати из књижевног језика, а ако је вероватно да реч не би могли разумети наши земљорадници, треба га описати, или јаснијом макар и туђом тумачити у загради. Поред тога требало би да се објављују мали чланци на русинском књижевном језику (украјинском). Али непознате речи морале би бити објашњаване“ (исто).

Средином двадесетог века утицај српског језика се значајно увећавао. Већ педесетих и шездесетих година, када је једини лингвистички ауторитет био Хавријил Нађ, и Нађ је у својим радовима настојао да укаже на велики утицај српског језика. Тако се нпр. залагао да се уместо именице *стан* користи именица *стан* (Нађ, 1983: 167).

С обзиром да су србизми у русинском језику распрострањени у великој мери дошло је до одређеног страха од србизама и аутори су приступили својеврсној чистки језика. На крилима тенденције да се из употребе искључе и неке лексеме које су по облику идентичне са лексемама српског језика искључена је нпр. лексема *страна*. Иако је дотична лексема присутна и у словачком и у српском језику, третирана је као србизам и замењивана са синонимском лексемом *бок* (Рамач, 2006: 216). Слична судбина је задесила и лексеме *слон, канализација, овоцни сок, брак* и друге које потврђује и Карпатски ареал, односно постојбина војвођанских Русина. О томе Марија Хорњак пише: „Пре две деценије, када смо после рата почели да развијамо своје властито издавачко стваралаштво у Руском слову и када смо у оквиру

Радио Новог Сада први пут основали русинску редакцију, ми смо свој језик само 'плели'. Ове околности су довеле до тога да смо из језика избацили речи: *слон*, *канализација*, *овоцни сок*, *брак* и др., користећи уместо њих само: *елефант*, *бетелџација*, *овоцова јушка*, *малженство*. Касније смо избачене речи опет почели користити, јер смо сазнали да *слон* говоре и Украјинци, а *сок*, *канализација* и *брак* и други Словени, па смо схватили да је штета да будемо осиромашени за њих" (исто; према *Шветлосци*, 3/1970, 224).

Аутор друге русинске граматике, Никола Кочиш, такође је био свестан великог утицаја српског језика. Он је препоручивао да се књижевни језик обогати и тако што би се реактивирали архаизми. Он је писао нпр.: „Изгубљене, потиснуте или потпуно заборављене корене, а још више целовите речи које могу дати продуктивну основу имамо и требало би већ активирати ту 'унутрашњу резерву'" (Кочиш, 1978: 15). На овај начин у књижевном језику реактивирани су нпр. следеће речи: *ручиц* „гарантовац”, *квита* „с. признаница”, *квартел* „с. стан”, *контракт* „с. уговор” и др. Прва од четири наведене није се задржала у савременом русинском језику, док остале три јесу.

Рамач сматра да би се могле реактивирати и многе друге народне речи (неке од њих из текстова аутора између два светска рата), али је свестан чињенице да смо већ толико навикли на србизме, који су потисли наше еквиваленте, да би нам, а посебно младим генерацијама, реактивизација русинских архаизованих еквивалената изгледала неприхватљива, па чак и смешна. Отуд сматра да би данас било немогуће уместо српске речи *држава* почети користити *орсаг* или *крајна*, уместо *тар* – *попел*, уместо *птица* – *птаха*, уместо *ладја* – *шифа*, уместо *школовац ше* – *школиц ше*, уместо *гром* – *перун*, уместо *осовина* – *ош* (ж. р.), уместо *чувац крави* – *пасц крави* итд.

У новије време утицају српског језика велику пажњу посвећује Хелена Међеши. Истичемо податке да је она објавила монографију о русинском језику (Медеши, 2008) и два правописна приручника (Медеши, 2012; 2013), а у припреми је и трећи.

Говор младих је посебно подложен утицају српског језика. Генерално гледано, у русинистици је лексика младих бележена само спорадично и то у оквиру неколико лексикографских пројеката, који су резултирали капиталним речницима *Српско-русинским речником* (двотомним, 1995-1997) и *Русинско-српским речником* (једнотомним, 2010) аутора Јулијана Рамача, Хелене Међеши, Оксане Тимко-Ћитко и Михајла Фејсе. Жаргон ученика у Гимназији Петро Кузмјак у Руском Крстуру истраживао је Владимир Бесермињи, који је забележио 60-ак лексема и синтагми. Велика већина је преузета од младих говорника српског језика (Бесермињи, 1992-1993: 145).

Након анализирања језика младих на Фејсбуку Александар Мудри је, између осталог, нагласио: «Данас, у све већој мери, директно кроз медије или посредно преко српског, на русински језик утиче и енглески. Ови утицаји су довели до формирања хибридног језика. С обзиром на наведене карактеристике жаргона младих, присуство енглеског преко медија и англосрпског,

језик младих на интернету би било оправдано назвати *русинскоанглосрпски језик*» (Мудри, 2012: 44). Коришћење компјутера и интернета, примећује Мудри, већ је дуже време општеприсутно, па би и у образовању ова реалност морала бити прихваћена, а осветљавање проблема коришћења русинског језика на интернету пут ка решавању овог проблема у целини (исто: 45)». Термин *англосрпски* Мудри највероватније преузима од Твртка Прћића (Prčić, 2005: 23). Чињеница је да су млади Русини свесни да, уколико желе да се уклопе у савремени свет, морају користити најмање три језика: језик државе у којој живе (српски језик), први језик комуникације на светском нивоу (енглески језик) и свој матерњи језик (русински језик).

Један од резултата утицаја српског језика на лексичком нивоу је и појава дублета. Неке лексичке позајмљенице из српског језика се у говору користе паралелно са изворним, русинским лексемама. На пример: поред русинског *одпочинуц* користи се и српска позајмљеница *одмориц ше*, поред *час* и *време*, поред *хасновите* и *корисне*, поред *шицкоєдно* и *свеєдно*, поред *обвинени* и *окривени*, поред *достац* и *добиц*, поред *пилька* и *кликер*, поред *допити* и *досадни*, поред *стаємно* и *стално*, поред *войско* и *войска*, *младеж* и *омладина* и др. У стандардном русинском, за разлику од говорног, позајмљенице из српског језика се не употребљавају у великој мери.

Позајмљенице из српског језика значајно утичу и на фреквенцију појединих лексема. Отуд неке речи постају фреквентније, а некима се фреквенција смањује. Мање фреквентне речи су, на пример, постале *розтвориц*, *погнївац ше*, *летушинї*, *жимушинї*, *галас* и др. а фреквентније су постале њихови синоними *отвориц*, *нагнївац ше*, *летни*, *жимски*, *рибар* и др. (под утицајем србизама истог облика: *отворити*, *наљутити се*, *летњи*, *зимски*, *рибар* и др.) (Рамач, 2006: 171).

У срединама где Русини не живе хомогенизовано уместо русинских лексема, које се у хомогенизованим срединама користе паралелно, користе се само србизми. Тако нпр. уместо *варош*, *покрутки*, *бухти*, *товля*, *потька*, *лядовица*, *матка* (код пчола) у нехомогенизованим срединама користе се само *град*, *бубреги*, *крофни*, *рода*, *шаран*, *поледица* (и *пољадовка*), *матица* и др. (исто: 172).

У утицај српског језика убрајамо и бројне калкове. Они се читавају и на лексичком и на фразеолошком плану.

Калкови који се тичу појединачних лексема у суштини прате становиште Хавријила Костельника из његове граматике у којој, између осталог пише: „Где немамо још своју реч, тамо треба *створити* нову реч, или *узети реч из нашег књижевног*, или *из српског језика*, али треба ту реч *прилагодити духу нашег говора*. Дакле, уместо: *разлика* треба говорити *розлика*, а уместо *град* боље би било говорити *град*, *торговац* уместо *тарговац*. Већ сада имамо много српских речи у нашем говору, које су се сасвим *примиле*. На пример, *дружтво*, *редзиц*, *застава*, *ред* (ряд, порјадок), *удесиц*, *удешиц*, *створ* (створіне), *уживац*, *заправо* (властиво), *(не)овисни* и друге. Дакле уместо:

шор, *ушориц*, итд. свуда можемо користити *ред* (или књижевно *ряд*), *уредзиц* итд. *Боље је користити српске речи него мађарске*” (Костельник, 1975: 246-247). С обзиром да је Костельник национално постао Украјинац (исто: 129) разумљиво је да је он под «књижевним језиком» сматрао украјински језик. Није, међутим, схватљиво што је он у одомаћене «српске речи у нашем говору» укључио и већину речи које то нису. «Одомаћене» јесу *дружтво* и делимично *створ*, али *редзиц*, *ред*, *удесиц* / *удешиц*, *заправо*, *неовисни* то нису. Ниједна од њих није укључена ни у *Русинско-српски речник* (Рамач, 2010). Другим речима, ни *редзиц*, ни *ред*, ни *удесиц* / ни *удешиц*, ни *заправо*, ни *неовисни* нису стандардизовани, односно не представљају неку од одредница наведеног, капиталног лексикографског дела. Додуше, *редзиц* јесте (исто: 656), али та лексема спада у нестандардизовани говорни лексикон. *Ред*, као коренски афикс глагола *редзиц*, није укључен међу одреднице *Русинско-српског речника*. Лексема *удесиц* (без *удешиц*) јесте укључена у Речник, али као део разговорног језика (исто: 774). Што се тиче «прилагођавања духу нашег говора» *розлика* јесте заживела, али *град* и *торговац* нису. Место *град* је заживео *варош* (иначе мађаризам, као и *шор*; а у књижевном русинском и источнословенска позајмљеница *город*), док уместо исконструисаног *торговац* језик је прихватио *тарговац* / *тарговиц* (исто: 753).

И многи фразеологизми су такође преведени из српског језика. И њих, као и претходно наведене лексеме, користимо као русинске изразе – и у говорном и у књижевном русинском језику. Неки од њих су: *купиц мачку у меху*, *спаднуц з коня на матарца*, *била врана*, *не зна ше ані хто пиє ані хто плаци*, *прецадзиц през зуби*, *вжац дакого на зуб*, *правиц ше важни*, *зубате слунко*, *ані не пахне ані не шмердзи*, *млациц празну сламу*, *лапац ше за сламку*, *гладни як пес*, *буц (тримац) под папучу*, *тварди орех*, *вредни як брамушка*, *(не) дац мира дакому*, *ані за лік*, *богови за хрибтом*, *зли язики*, *чувац як жренко ока*, *дзвигнуц нос*, *ані живеј души* и др. (Рамач, 2006: 174).

У литератури је забележено и много покушаја калкирања који нису заживели. Један од примера је и *прахарня* за *барутана*, која је данас стандардизована највероватније са *барутана*, пошто је за српску лексему *барут* дозвољено и књижевно *пушков прах* и говорно *барут* (Рамач, 2010: 46), и поред тога што су у *Српско-русинском речнику*, деценију и по пре, за *барутану* понуђена само два описна решења (1. *фабрика пушковог праху*; 2. *складзиско пушковог праху*) (Рамач, 1995: 32), која, узгред буди речено, уопште нису прихваћена у говорном русинском језику.

С друге стране, многи су калкови добили «пуно право грађанства», као нпр. *дојачка* за срп. музичица, *полешоване* (срп. пошумљавање), *равнодњовица* (с. равнодневица), *братазабивацки* (с. братоубилачки), *безжемнік* (с. беземљаш), *одцудзоване* (с. отуђивање), *пошивидиане* (с. убрзање), *чезјиско* (с. тежиште), *светлосни рок* (с. светлосна година), *гамовачка* (с. кочница) и др. (Рамач, 2006: 218). На овај и сличан начин преведене лексеме говорници русинског језика осећају као да су русинског порекла.

3. УТИЦАЈ НА ГРАМАТИЧКОМ ПЛАНУ

3.1. Под утицајем српског језика неке именице, углавном оне које су заједничког, словенског порекла, мењају граматички род а, у складу с тим, и деklinациони тип. Тврдњу да су у прошлости неке именице имале другачији род од оног који имају данас Јулијан Рамач илуструје именицом мушког рода *отров*, која је у *Етнографском зборнику* Володимира Хнаћука била женског рода (у номинативу једнине гласила је *отрова*). На путу да промене граматички род налазе се и именице *глад* и *жовч*, које се данас још користе и у изворном облику (мушког рода), али се све више усаглашавају са родом који имају у српском језику (*глад* и *жуч* – женског рода) (Рамач, 2006: 212), па се често неки од падежа следеће две парадигме и мешају:

<i>глад</i> , м. р.	глад, ж. р.
Н. <i>глад</i>	глад
Г. <i>гладу</i>	глади
Д. <i>гладу</i>	глади
А. <i>глад</i>	глад
В. <i>гладу</i>	глади
И. <i>гладом</i>	гладу
Л. <i>гладу</i>	глади

Поред поменутих именица, граматички род се често меша и код именица мушког рода *карсцель* и *пец* чуји су еквиваленти у српском језику женског рода: *столица* и *пећ*. Отуд се сусрећемо и са исказима *Маш вельку карсцель* или *Грал ше коло пеци*, уместо исказа *Маш вельки карсцель* или *Грал ше коло пеца* савременог русинског језика.

3.2. Утицају српског језика приписујемо и већу фреквенцију наставака у генитиву (конкретно, већу фреквенцију наставак *-а*) и локативу (конкретно, већу фреквенцију наставак *-у*) именица мушког рода:

- Г. *ансамбла*, поред *ансамблу*; *Београда*, поред *Београду*
- Л. *ансамблу*, поред *ансамбле*; *Београду*, поред *Београдзе*

И наставак *-у* и наставак *-а* у генитиву и наставак *-е* и наставак *-а* у локативу додају се одређеним русинским именицама у одређеним случајевима, али утицај језика средине у значајној мери доприноси стимулисању употребе генитивског наставак *-а* и локативског наставак *-у*.

3.3. Облик номинатива множине именица мушког рода које преносе одређена занимања такође често изазива недоумице код студената. До тога долази и зато што ни русински стандард не обезбеђује прецизна правила у вези са избором облика номинатива множине *метеорологе* или *метеоро-*

логи, биологове или *биолози*, археологове или *археолози*, кардиологове или *кардиолози*. Постојеће правило да наставак номинатива множине *-ове* имају именице које означавају сродства и титуле не покрива све случајеве.

Обликом номинатива множине *метеорологи* често се уноси и двосмисао јер тај облик не преноси прецизну информацију о томе да ли је реч о скупу мушкараца или жена.

3.4. На местима где би требали бити облици номинатива множине понекад налазимо облике генитива (са наставком *-ох*).

Под утицајем српског језика у писменим саставима студената често, уместо стандардних исказа са номинативом множине нпр. *У програми учествовали велі людзе, Не знаме келі хлапци и дзивчата пошли на студиј и сл., сусрећемо се са У програми учествовало вельо людзох, Не знаме кельо хлапцох и дзивчатох пошло на студиј и сл.* (под утицајем *У програму је учествовало много људи, Не знамо колико је девојчица и дечака отишло на студије и сл.*).

3.5. Код облика датива, инструментала и локатива множине придева такође уочавамо директан утицај одговарајућих облика деклинације српског језика. Датив, инструментал и локатив множине у српском језику карактерише исти наставак: *-им(а)* (Стевановић, 1989: 258), док су у русинском језику наставци за ова три падежа различити: *-им* (за датив множине), *-има* (за инструментал множине), *-их* (за локатив множине). Директан утицај облика датива српског језика уочавамо, на пример, у облицима датива када се сусрећемо са наставком *-има* (*добрима людзом*) и поред тога што је у русинском језику наставак датива множине *-им* (*добрим людзом*).

Инструментал множине се понекад користи са наставком *-им* (*з добрим людзми*), уместо са наставком *-има* (*з добрима людзми*), у чему се такође читава утицај српских облика на *-им* (*са добрим људима*) или, евентуално, утицај облика русинског инструментала једнине (*з добрим човеком*).

И облици локатива множине се код неких студената Одсека за русинистику, поготово оних који се претходно нису школовали на русинском језику, уместо русинског наставка *-их* (*добрим*) јављају са српским наставком *-им(а)* (*добрима* и *добрим*). То се односи и на упитно-односне заменице у односним реченицама па се уместо исказа *Нашо людзе патра гоч яки медиј у котрих ше находзи гоч цо* јавља и исказ *Нашо людзе патра гоч яки медиј у котрима ше находзи гоч цо*.

3.6. Именице које се могу мењати и по именичкој и по придевској промене такође често доводе студенте у забуну па замењују поједине падешке наставке из именичке, односно придевске промене. До тога најчешће долази код именица мушког рода на самогласник, а пре свих на самогласник *-и*. У ту групу спадају презимена и називи, а поготово именице које означавају неку човекову особину (*Будински, Вадаски, Еделински, Каменіцки, Радуловачки* итд.; *Мудри, Красни, Груби, Боси, Шутти* итд.). Тако се нпр. неки падежи из

именичке промене (Н. Мудри, Г. Мудрия, Д. Мудрийови, А. Мудрия, И. Мудрийом, Л. Мудрийови) замењују са одговарајућим падежима придевске промене (Н. Мудри, Г. Мудрого, Д. Мудрому, А. Мудрого, И. Мудрим, Л. Мудрим / Мудрому). Презимена која се завршавају на *-аї* (*аї+и*) као нпр.: *Кашаї, Рагаї, Салонтаї, Колошњаї, Бодваї, Макаї, Рускаї, Паланчаї, Гаргаї, Пангаргаї, Арваї* итд. у генитиву гласе: *Кашая, Рагая, Салонтая, Колошњая* итд. (Медеси, 2012: 30), иако студенти понекад облик номинатива узимају као основу па генитив код њих гласи: *Кашајија, Рагајија, Салонтајија, Колошњајија* итд. До ове грешке долази када се занемарује језички принцип да је „за нормативно опредељење пресуднији узус који је створен у средини где је најживљи контакт са одређеним језиком“ (ибид.; Пешикан: 1993, 222).

До замене падешких наставака долази и код женских презимена: Бругошова / Бругошка, Дудашова / Дудашка, Гаргайова / Гаргайка, Рамачова / Рамачка, Лендерова / Лендерка; Бучкова / Бучканя, Митьова / Митяня, Шовшова / Шовшаня, Кишпетьова / Кишпетяня. Парадигма првих облика гласи: Н. Бругошова, Г. Бругошовой, Д. Бругошовой, А. Бругошову, И. Бругошову, Л. Бругошовой, а парадигма других облика: Н. Бругошка, Г. Бругошки, Д. Бругошки, А. Бругошку, И. Бругошку, Л. Бругошки.

3.7. У придевској промени, односно у деклинацији придева, заменица и редних бројева, говорници русинског језика, поготово они који не долазе из Руског Крстура и Куцуре, често употребљавају погришне облике датива, локатива и инструментала множине.

	русински станд.	*русински	<	српски станд.
И.	з <i>другима</i>	з * <i>другим</i>		са другим
Л.	<i>других</i>	* <i>другима</i> / * <i>другим</i>		другим
Д.	<i>другим</i>	* <i>другима</i>		другима

3.8. Одговарајуће синтаксичке измене изазивају неповратни глаголи који, под утицајем српског језика, прелазе у повратне глаголе. Такви су, на пример, изузетно чести глаголи *одпочивац* и *пребачиц*, који се данас у говорном русинском већ чешће користе као повратни. Отуд није необично чути или прочитати *Вони одпочивали по полудзенку* (према: Они су одмарали после ручка) уместо стандардног русинског *Вони ше одпочивали по полудзенку*, што се односи и на *Пребачуєм ше, мам когошик на вязи* уместо стандардног русинског *Пребач, мам когошик на вязи*.

Супротан тип глаголских односа представљају глаголи који су у русинском језику повратни, за разлику од ситуације у српском језику где су неповратни. Отуд се сусрећемо са великим бројем исказа типа *Питап го цо сце* (према: Питао га је шта хоће) уместо стандардног русинског *Питап ше му цо сце*. Поред глагола *питац ше* у ову групу спадају и глаголи *инїц ше* и

радовац ше. Уместо русинских конструкција са повратним глаголом *шніц ше* (*шніц ше + датив*) формирају се конструкције без повратног глагола, у чему се такође читава директан утицај српског језика. У русинском језику се и са основним и са фигуративним значењем користи само повратни глагол *шніц ше*, и то безлично. Отуд не *Шніл сом це прешлей ноци* и *Шніл сом цошка чудне* (према срп. Сањао сам те прошле ноћи, Сањао сам нешто чудно) него *Шніло ше ми з тобу прешлей ноци* и *Шніло ше ми цошка чудне*. Глагол *радовац ше* увек је повратан у русинском језику, а одговарајући глагол се у српском језику јавља и као повратан и као неповратан (и *радовати* и *радовати се*). Због тога се сусрећемо и са исказом *Радує ме же ши прииол* и са исказом *Радуєм ше же ши прииол*, иако је само други наведени правилан.

3.9. Студенти русинског језика од норме одступају и када формирају облик трећег лице презента, који у русинском језику може имати четири наставка (-а, -я, -у, -ю). Несигурност око избора одговарајућег наставка узрокује и одређене проблеме око формирања глаголског прилога садашњег. Утицај српског језика поготово се читава код градње глаголског прилога садашњег, који се гради проширивањем управо облика трећег лица презента наставком *-ци*. Уколико се, уз то, недовољно разликују облици свршеног и несвршеног, односно тотивног и атотивног видског модалитета (Фейса, 2009а: 17-18) настаје и одређени број не само граматичких него и неграматичких облика. У прве поменуте улазе нпр. облици *шедаюци / шедзаци, браняци, огваряюци, дримуци, мишацци* и др., а у друге поменуте нпр. *шедуци / шедзаюци, бранюци, огварююци, дримаюци, мишаюци/ мишуци* и др.

3.10. Од непроменљивих врста речи утицају српског језика посебно су подложни предлози и везници.

За ову прилику као примере наводимо само русинске предлоге *гу* и *по* чија је употреба под утицајем њихових српских кореспондената сведена на минимум. Због тога се исувише често срећемо са конструкцијама типа *спрам древа, спрам Вербаса* и *добри є спрам мнє* уместо конструкција стандардног русинског језика *гу древу, гу Вербасу* и *добри є гу мнє*, односно са конструкцијама *од понедељка до суботе* и *од куће до куће* уместо са конструкцијама *од пондзелка по соботу* и *од хижи по хижу*.

Од везника посебно је честа употреба везника српског језика *па* и *да* који се јављају место кореспондирајућих везника русинског језика *та* и *же*. Због тога се сусрећемо са примерима типа ... *па пошол* и ... *па ми гварел* место ... *та пошол* и ... *та ми гварел*. Конструкције са везником *да* је најчешће неопходно заменити са другим, изворним конструкцијама (нпр. уместо *Розказал да приду* треба *Розказал же би пришли*; место *Сцел да зна* треба *Сцел знац*) чему је у русинистици посебан чланак посветио Никола Кочиш. Он је препоручио три начина за замену везника *да*: а) са инфинитивом (нпр. *Сцел да ше опита* са *Сцел ше опитац*); б) са конструкцијама са *же* или *же би* (нпр. *Замодлел го да придзе цо скорей* са *Замодлел го же би прииол цо скорей*); в)

са речцом *най* (*Гварел му да придзе са Гварел му най придзе*) (Кочиш, 1978: 92-93).

И везник *почим* је веома чест. Према Рамачу он је у суштини калкиран према српском везнику *пошто* (Рамач, 2004: 269). Русински еквиваленти су *прето же, понеже* (црквенословенског порекла) и *бо*.

Међу речцама најчешће су *ето, дабоме* и *него*. Њихови русински еквиваленти су *пале / ниа, розуми ше / правда / га як же* и *як же инашак / баяко*.

У вези са неким непроменљивим речима још је почетком 20. века Хавријил Костељник писао «Неке српске речи су се већ тако удомиле у нашем говору да их нећемо моћи избацити, нити преиначити ... Такве су нпр. *кедигод, якигод, па(к), да, дабоме, дакле(м), баш ...* и други» (Костељник, 1975: 247).

4. УТИЦАЈ НА ПРАВОПИС

С обзиром да правопис русинског језика не бележи једначење по звучности, под утицајем српског језика неки префикси који не би требали да мењају свој облик (нпр. *роз-, под-, пред-, од-, над-*) у писаном облику управо то чине по узору на правопис српског језика. Тако се сусрећемо са *роspитац ше* уместо *роspитац ше* (под утицајем срп. писаног облика распитати се); *потпредседатељ* уместо *подпредседатељ* (под утицајем срп. потпредседник); *претпоставка* уместо *предпоставка* (под утицајем срп. претпоставка); *отписани* место *одписани* (под утицајем срп. отписани); *натпис* уместо *надпис* (под утицајем срп. натпис).

5. ЗАКЉУЧАК

Русински језик се формирао у Карпатским ареалу, где се дотичу источнословенски (украјински и белоруски) и западословенски језици (словачки и пољски), па има одређене карактеристике језика који припадају и једној и другој групи словенских језика. Током двоиповековног директног контакта са српским језиком стекао је и одређене јужнословенске карактеристике (Фејса, 2006б).

Још на почетку 20. века о. др Хавријил Костељник, кодификатор русинског језика, био је свестан јаког српског утицаја па је тврдио да неке српске елементе нећемо моћи избацити из русинског језика. У књижевни језик србизми су по правилу улазили тек када су се раширили у говорном језику. До средине прошлог века највише су у русински језик улазили србизми у текстовима који су се тicali економије, администрације, науке и културе. Србизми су или преузимани изворно или су, пак, адаптирани према стандардима кодификованог русинског језика.

Утицај који траје преко два и по века у почетку је, након досељења у Бачку средином 18. века, био релативно мали да би данас, на почетку 21. века, досегао велике размере. У наглom порасту разних потреба русински језик

није могао својим властитим потенцијалом задовољити све потребе које је наметао развој просвете, културе и уопште друштва у целини.

Велики број позајмљеница из српског језика у значајној мери утичу на фреквенцију русинских лексема, облика и конструкција. Неке русинске лексеме, облици или конструкције чак сасвим излазе из употребе и скоро у потпуности се замењују одговарајућим српским лексемама, облицима и конструкцијама. Утицај српског језика на русински језик је видљив на свим нивоима лингвистичке анализе.

Аутор је у раду настојао и да јасно укаже на она места у русинском језику која су данас подложна највећем утицају на граматичком плану са циљем како би у пракси њима била посвећена већа пажња и како би, евентуално, на неким од њих русинске лексеме, облици и конструкције заживеле у већој мери.

Језичке појаве које представљају одступања од норме русинског језика груписане су на оне које се тичу лексичког нивоа (Поглавље 2), граматичког нивоа (Поглавље 3) и правописа (Поглавље 4). На неке од њих је у русинистичкој литератури већ указивано (нпр. промена граматичког рода код именица, појава неких српских наставака у русинској парадигми именица и придева, употреба конструкција са везником *да*), а на неке је у овом раду указано први пут (нпр. калкови у језику младих, формирање облика глаголског прилога садашњег, синтаксичке и семантичке промене у вези са повратним глаголима).

С једне стране, аутор је свестан да утицај српског језика, баш као ни енглеског језика, није могуће у потпуности искључити, а, с друге стране, сматра да се не смеју ни занемаривати постојеће могућности русинског језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Бенчик, С. (2014). *Гунгаризми у руским језику*. Нови Сад: Друштво за руски језик, литературу и културу.
- Бесермині, В. (1992-1993). „Жаргони средньошколскеј младежи у Руским Керестуре“. *Studia Ruthenica* 3. Нови Сад: Друштво за руски језик и литературу, 143-147.
- Gavrilović S. (1977). „Rusini u Ваџкој i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX века“, *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine, 153-215.
- Дуличенко, А. Д. (1981). „Русинский језик“. У: Супрун, А. Е. и Калюта, А. М. ред., *Введение в славянскую филологию*, Минск: Высшая школа, 132-134.
- Дуличенко, А. Д. (1984). „Сербскогорватски елементи у језику југославјанских Руснацох“. *Творчосц*, 10. Нови Сад: Друштво за руски језик и литературу, 23-71.
- Дуличенко, А. Д. (1995). *Jugoslavo Ruthenica I, Роботи з рускеј филологиј*. Нови Сад: Руске слово.
- Дуличенко, А. Д. (2002). *Кнјжка о руским језику* (умножене јак рукопис, без рецензентох). Нови Сад: Руске слово – Друштво за руски језик, литературу и културу.
- Дуличенко, А. Д. (2003-2004). *Славјанские литературные микроязыки I-II, Образцы текстов*. Тарту: Издательство Тартуского университета.

- Дуличенко, А. Д. (2009). *Jugoslavo Ruthenica II, Роботи з рускеј филологији и историји*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, НВУ Руске слово.
- Фејса, М. (2004). «Социолингвистични аспект руског језика: Войводина». У: *Русиньскый язык*, Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 373-383.
- Фејса, М. гл. ред. (2006а). *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура.
- Фејса, М. (2006б). “Основни карактеристики руског језика у поровнању зоз другима славянским јазицима”. У: А. Кюннап, В. Лефельдт, С. Н. Кузнецов ред. *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Тарту: Тартуский университет Кафедра славянской филологии и Шведская Королевская Академия литературы, 90-100.
- Фејса, М. (2009а). *Функционоване конструкцији/форми Во у преношеном часо-видових одношенях у приповедках Гавријла Костельника*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј, Филозофски факултет – Одсек за русинистику.
- Фејса, М. гл. ред. (2009б). *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) II*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура.
- Фејса, М. (2010а). *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и еј руска меншина / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: ИК Прометеј – КПД ДОК.
- Fejsa, M. (2010б). „Dwojezičnost kod rusinske dece u Vojvodini“. У: *Zbornik radova Pedagoškog zavoda 6: Jezici otvaraju vrata različitim kultura*, Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine, 69-73.
- Fejsa, M. (2011). “Ruthenian-Serbian Dictionary”. In: Rață, Georgeta, ed., *Academic Days of Timisoara: Language Education Today*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 611-621.
- Фејса, М. (2012а). „Русински језик у Републици Србији / Војводини“. *Филолог / Philologist*, V, Универзитет у Бањој Луци – Филолошки факултет, 217-223.
- Фејса, М. (2012б). „Русински језик у Србији и Словачкој“. У: Dudok, Miroslav, ur., *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 61-75.
- Фејса, М. (2013). „Русинска презимена у Србији“. *Филолог*, VII. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци – Филолошки факултет, 22-29.
- Фирис, Гайналка (2012). *Презвиска мађарског походзена при бачванско-сримских Руснацох*. Budapest: ELTE, Ukrán Filológiai Tanszék – Argumentum.
- Хорњак М. (2006). “Бачко-сремски Русини”. У: Фејса, Михајло, ur., *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: ИК Прометеј – Филозофски факултет – Одсек за русинистику – КПД ДОК, 23-73.
- Кочиш, М. М. (1978). *Лингвистични работи*. Нови Сад: Руске слово.
- Костельник, Г. (1975). *Проза*. Нови Сад: Руске слово.
- Лабош Ф. (1979). *История Русинох Бачкеј, Сриму и Славонии 1745-1918*. Вуковар: Союз Русинох и Украинцох.
- Magocsi, P. R. red. (2004). *Русиньскый язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Медеша, А. (2014). *Германизми у руским јазику*. Необявена мастер работа.
- Медеша, Г. (2008). *Јазик наш насущни*. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и културу.

- Медеша, Г. (2012). *З червеним подцагнуће*. Нови Сад: Друштво за руски јазик, литературу и културу.
- Медеша, Г. (2013). *З червеним прецагнуће*. Нови Сад: Друштво за руски јазик, литературу и културу.
- Мудри, Александар (2012). „Јазик младих Руснацох на Фейсбуку“. У: *Зборник роботох зоз першей науковей конференциї Улога младих у розвоју рускеј националней заедници у Войводини*. Нови Сад: НВУ Руске слово, 31-46.
- Надь, Г. Г. (1983). *Лингвистични статї и розправи*. Нови Сад: Руске слово.
- Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М. (1993). *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Prčić, Tvrtko (2005). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Рамач, Јо. (1983). *Руска лексика*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, Институт за педагогију, Катедра за руски јазик и литературу.
- Рамач, Јо. (1987). *Фразеолошки речник: српскохрватско-русински*. Нови Сад: Филозофски факултет – Завод за издавање уџбеника.
- Рамач, Јо. (1996). *Практична стилистика*. Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, Јо., Фејса, М. и Медеша, Г. (1995, 1997). *Српско-русински речник / Сербско-руски словник*, I-II. Београд – Нови Сад: Завод за учебниџи и наставни средства – Универзитет у Новом Садзе, Филозофски факултет, Катедра за руски јазик и литературу – Друштво за руски јазик и литературу.
- Рамач, Јо. (2002). *Грамматика руского језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рамач, Јо. (2004). „Литературни јазик: Войводина“. У: *Русиньски јазик*, Ополе: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. 277-304.
- Рамач, Ј. (2006). „Наш народни и литературни јазик“. У: Фејса, Михајло, ур., *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: ИК Прометеј – Филозофски факултет – Одсек за русинистику – КПД ДОК, 23-73.
- Рамач, Јо., Тимко-Ѓитко, О., Медеша, Г. и Фејса, М. (2010). *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новом Садзе, Филозофски факултет, Катедра за руски јазик и литературу и Завод за културу войвођанских Руснацох.
- Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) I*. Београд: Научна књига.
- Тир, М. (2010). „Еуген Паулини о руским / русинским језику“. *Studia Ruthenica 15*. Нови Сад: Друштво за руски јазик, литературу и културу, 55-58.

Mihajlo Fejsa

INFLUENCE OF THE SERBIAN LANGUAGE ON THE RUTHENIAN LANGUAGE

SUMMARY

In the past the Ruthenian language was influenced by Hungarian and German, and today – by Serbian and English. All members of Ruthenian national community are bilingual. They are excellent speakers of both Ruthenian and Serbian.

Many serbisms have been borrowed because corresponding words and expressions do not exist in Ruthenian, but some of them have been borrowed even though corresponding words / phrases / expressions do exist. Written compositions of the students of the Department of Ruthenian Studies composed in the 2013/2014 academic year present the corpus of the research. In this paper the author points at mistakes the students make most frequently on all levels of linguistic analysis (for ex. on lexical – borrowings and calques; on morphological – gender changes and Nominative plural forms; on syntactic level – constructions with conjunction *да* and reflexive verbs). He also classifies them for teaching purposes.

Some of the linguistic occurrences (for ex. calques in youth speech, formation of the past participle, syntactic and semantic changes in connection with reflexive verbs) have not been discussed in Ruthenian studies so far.

Key words: Ruthenian, Serbian, languages in contact, serbisms, Ruthenians in Serbia, Ruthenian national community, written composition